

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻՋՆԱԿԱՐԳ ԴՊՐՈՑԻ ԽՆԴԻՐԸ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆՈՒՄ

Մի քանի տարիներից ի վեր Պարսկահայերի մէջ միտք է յղացել Պարսկաստանի հողի վրայ մի միջնակարգ Դպրոց հիմնելու։ Եւ ոչ միայն միտքն է յղացել, այլ և խօսքից գործին անցնելու միերկու թէև շեռ ևս թոյլ արգաշաչալութիւններ են եղել Դրամական խնդր կազմելու համար։ Բայց և այնպէս խնդիրը շեռ ևս միայն յեղեղման շրջանի մէջ է, թէ Թաւրիզի հայոց առաջնորդարանում, թէ պարսկահայոց և թէ Վովկասան մամուլի մէջ։ Պիտի խոստովանենք որ մամուլի մէջ երեցած կարծիքների փոխանակութիւններին թէև հետեւած ենք, բայց նոցա մէջ չենք գտած իսկական հանգամանքների բացատրութիւնը։

Պարզը առաջժմ այս է որ գոյութիւն ունեցող սկզբնական Դպրոցները թէև համարուում են անհրաժեշտ, բայց նոքա շեռ ևս բաւարարութիւն չեն տալիս զգացող աւելի բարձր պահանջներին։ Պէտք է զգացուում սկզբնականից աւելի բարձր Դպրոցի։

Բայց սկզբնական Դպրոցից վեր կան բազմազան տիպի Դպրոցներ — հանրակրթական միջնակարգ Դպրոցներ և արհեստագիտական Դպրոցներ։ Վճիռը յօգուտ այս կամ այն Դպրոցի կախած է երեք տեսակ պայմաններից. 1) նիւթական միջոցներից և 2) նպատակաշարմարութիւնից ընդհանուր ժողովրդի կարիքների համար։

Մեզ այնպէս է թւում թէ Պարսկաստանում ներկայումս բաւականաչափ պատրաստի հող չկայ մի միջնակարգ Դպրոցի համար։ Վովկասան թեմական Դպրոցների փորձը ցոյց է տւած, որ որքան և իցէ բաւարար չափով մի միջնակարգ Դպրոց պահելը արժենում է տարեկան շուրջ 40 հազար ուլբլի, որ ասել է թէ մօտ մի մի-

լիոն ուրբլի դրամագլուխ՝ Առանց այդ ապահովութեան — միջնակարգ դպրոցի կանոնաւոր ընթացքը անհնարին է։ Իսկ Պարսկաստանում կազմել մի միլիոն ուրբլու դրամագլուխ, այդ այնքան անհաւանական է, որ հեշտութեամբ կարող ենք անկարելիութեան փեղ ընդունել։ Որպէս զի Թիֆլիսում Ներսիսեան դպրոցի համար մի միլիոնի դրամագլուխ կազմէր, դորա համար հարկաւոր է եղել մի Ներսէս Աշտարակեցու ամբողջ հեղինակութիւնն ու անձնական ջանքերը Թիֆլիսի պէս մի փեղում, ուր ներկայ դարումս կենդանացած են եղել թէ հայոց հարստութիւնը և թէ կրթած դասակարգը, և բացառիկ կարգադրութիւններ մի համեմատապէս հարուստ թեմի աշխարհային համար յօգուտ չիշեալ դպրոցի, և վերջապէս հողերի ու շինութիւնների վարձազնի բարձրանալը՝ համեմատ Թիֆլիսի ընդհանուր յառաջդիմութեան, յընթացս մի քանի տասնեակ տարիներէ։ Երբէք չենք կարող հաւատալ թէ մի թաւրիգ կարող լինի գլուխ բերել այն, ինչ Թիֆլիսը հազիւ է գլուխ բերել այնքան ձիգ տարիներում։ Իսկ եթէ Արրպատականի դպրոցը այն է տալու, ինչ ցայժմ ընծայել են մի Երևանի կամ Նոյն իսկ Շուշայ դպրոցները, — ապա շնորհակալ ենք։

Դրամական խնդիրը մի միջնակարգ դպրոցի համար մենք ամեն բանից առաջ քննեցինք միմիայն այն պարտաւորութիւնը որ մեր արած յիպոթեթիւնը կտրական է և բացասող ամեն առարկութիւն։ Բայց միմիայն դրամականը չէ որ պիտի պայմանաւորէր Արրպատականի համար մի բարձր դպրոցի տիպարը որոշելիս։ Ուզում ենք ասել որ նոյն իսկ եթէ կարելի լինէր մի միլիոն ուրբլի դրամագլուխ սփռել — մենք խորհուրդ կ'տայինք այն գործադրել ոչ մեզնում գոյութիւն ունեցող դպրոցների նման միջնակարգ դպրոց հիմնելու համար Արրպատականում։

Ինչ է Պարսկահայ ժողովուրդը։ Մի քանի տասնեակ հազար հոգու ազգաբնակութիւն, բաժանւած երկու իրարից կտրարելապէս անջատ ու շատ հեռու թեմերի՝ Արրպատականի, որի մէջն է թաւրիգը, և Իսպահանի կամ Նոր-Ջուղայի, որի մէջն է և թեհրանը։ Բայց բոլոր բուն իմաստով հայ ժողովուրդը, ազգի մի իսկական հարուած, Հայաստանի պատմական հողի վրայ նստած հայ ժողովուրդ, ներկայացնում է միմիայն Արրպատականը. իսկ Իսպահանի թեմի

հայութիւնը, սակաւաթիւ լինելուց զատ, գաղթական բեկորներ է ներկայացնում: Պարսկաստանի հայութեան համար որ և է կենտրոնական ռազմոց միտք կ'ունենար ուրեմն միայն Արարատականի հողի վրայ:

Դէհ հիմա տեսնենք թէ ինչ է Արարատականի հայութիւնը. 7ա Թաւրիզն է իւր 3 մօրակայ գիւղերով, Մաքուն 3 գիւղերով, Խոյը 7 գիւղերով, Սալմաստ գաւառն է 30 գիւղերով, Ուրմի քաղաքը 27 գիւղերով, Բարանշուղ գաւառամասը 10 գիւղերով, Սուլդուզը 9 գիւղերով, Սուլուճ Բուլաղը 4, Միանշուաբ և գիւղերը 4, Մաբաղան և մօրակայ 2 գիւղը և վերջապէս Ղարաշաղը իւր գաւառահիւսիսով: Դիզմար, Մէշափարա, Մնճվան և Քէյվան—իրենց 27 հայաբնակ գիւղերով:

Գալով աղգաբնակութեան, Թաւրիզի շրջանում հայերի թիւը պիտի ընդունեն շուրջ 3.800, Մաքուայ շրջանում՝ 1.200, Խոյի շրջանում 1.800, Սալմաստի շրջանում 9.400, Ուրմիոյ շրջանում 4.300, Բարանշուղի՝ 1.200, Սուլդուզի՝ 700, Սուլուճ-Բուլաղինը՝ 300, Միանշուաբինը՝ 300, Մաբաղայինը՝ 900 և Ղարաշաղի շրջանում 5.800 հայ, արականն ու իգականը միասին:

Ամբողջ Արարատականի հայոց թիւն է, հաշւած նաև մի կէս հազար հոգի Արշաբիլում և այլ, վերը չըջիշած տեղերում, ընդամենը 30.392 ըստ վիճակագրութեան Արարատականի հայոց առաջնորդի, 1898 թւականից:

Որպէս տեսնում է ընթերցողը, Արարատականի հայոց ընդարձակ տարածութեան վրայ հայ ժողովրդի թիւը այնքան է, որքան Քիֆլիս քաղաքի հայութեան հազիւ կէսը: Խշճուկ բան է, այնպէս չէ: Հարկաւ, բարեբախտութիւն է որ այդքան քիչ ժողովուրդ կուտակած չէ մի քաղաքի մէջ, այլ ընդարձակ տեղ է բռնում, ցրւած լինելով 132 տեղերում: Հէնց այդ հանգամանքն է որ Արարատականի հայութիւնը, իւր այնքան չնչին թւով, որքան և իցէ քաղաքական կարեւորութիւն է ներկայացնում, մինչդեռ եթէ մի տեղ կուտակւած լինէր—նա ամեն քաղաքական կարեւորութիւնից զուրկ կը լինէր:

Բայց Ֆաքուր մնում է Ֆաքուր Մի միջնակարգ Գպրոց (6-7 հիմնական Դասարաններով, և 2-3 նախապարաստականներով), իւր գոյու-

Թիւնը արդարացնելու համար, սովորական պայմաններում, պէտք է ունենայ գոնէ շուրջ 500 աշակերտ: Իսկ ամբողջ Արրպարականում չկայ մի կենտրոն, ուր հայութիւնը ներկայացնում լինի գէթ այնքան ժողովուրդ, որը կարողանայ միմիայն ինքը ապահովել չիշխալ Թւի $\frac{2}{3}$ -ականը, որպէս զի միւս երրորդի համար կարելի լինէր թեմի ալլ մասերին Դիմել:

Նոյն իսկ Ռուսիայի պէս մի համեմատապէս առաջացած երկրում միջնակարգ Դպրոց անկարելի է համարուում աշակերտներով ապահովել այն քաղաքներում, որոնք միայն 3.800 բնակիչ ունին, այսինքն այնքան, որքան ունին Թաւրիզի հայկական մասերը:

Ուրեմն, Թաւրիզում և առհասարակ Արրպարականում ու ամբողջ Պարսկաստանում միջնակարգ Դպրոց հիմնելու խնդիրը մենք համարում ենք, երկու շար կարևոր տեսակէտներից, բոլորովին անզործնական, չիստած արդէն այն հանգամանքի մասին, որ հասարակական խոշոր Դրամագլուխների պահպանութեան համար Պարսկաստանի պէս երկրում չկայ ոչ մի լուրջ երաշխաւորութիւն:

Պէտք է նաև Դպրոցական խնդրի մէջ ժողովրդի իսկական պէտքերը և Դրական հանգամանքները աչքի առաջ ունենալ: Մենք շար աւելի ուրախ ենք, որ Արրպարականում զիւղական ազգաբնակութիւնը ձխող գերազանցութիւն ունի և ոչ թէ կուրակած է մի-երկու կենտրոնում: Հնդկաստան նաև սկզբնականից վեր Դպրոցի համար ջանքանք է շեկավարել Թաւրիզի մի բուռն վաճառականների շահերով ու աչքաթուղ անել մնացած ամբողջութիւնը: Սկզբնականից վեր Արրպարականին հարկաւոր են մի կամ զուցէ նաև մի քանի աւելի բարձր Դպրոցներ, բայց միայն այնպիսիներ, որոնք կարող լինեն ծառայել ոչ թէ մի բուռն վաճառականների շահերին, ալլ զիւղական ազգաբնակութեան: Եւ այդ խնդրին մենք երբ և իցէ կ'վերադառնանք:

Ա. ԱՐԱՍԻԱՆԵԱՆՅ